

Є.В. БУКЕТ
(Київ)

**ФОРМУВАННЯ ПРІЗВИЩ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ
КИЇВЩИНИ НА –УК / -ЮК ТА -ЕНК(О)
(на матеріалі с. Грузьке Макарівського р-ну Київської обл.)**

УДК 81'373.232: 81'373.6

Букет Є.В. Формування прізвищ Правобережної Київщини на –ук / -юк та -енк(о) (на матеріалі с. Грузьке Макарівського р-ну Київської обл.); 4 стор.; кількість бібліографічних джерел – 5; мова українська.

Анотація. У статті простежено формування прізвищ Правобережної Київщини на -ук / -юк та -енк(о) початку ХІХ ст. на прикладі с. Грузьке Макарівського р-ну Київської обл.

Ключові слова: прізвище, прізвищева назва.

Resume. The article traces the method of forming the last names with -uk / -yuk, and -enko of right-bank Kyivshchyna in early ХІХth century based on the example of village Hruzke, Makariv district, Kiev region.

Key words: surname.

Як відомо, прізвищеві назви, що належали до народних уснорозмовних форм іменування синів за батьком, перейшли до розряду прізвищ, зокрема йдеться про два типи найпоширеніших українських прізвищ із суфіксами -енк(о) / -єнк(о) та –ук / -юк. Найменування з формантом -енк(о), що виникли шляхом поєднання суфіксів -еня і -к(о), первісно мали так зване демінутивне значення, подібно до загальних назв на -еня (напр., *зайченя, козеня, хлопченя*) та позначали малих, недорослих істот: *Бондаренко* – первісно ‘малий *бондар*, син *бондаря*’, *Іваненко* — ‘малий *Іван*, син *Івана*’. Аналогічне значення мали й найменування з суфіксом -ук / -юк: *Григорук* ‘молодий *Григір*, син *Григора*’, *Борисюк* ‘молодий *Борис*, син *Бориса*’, *Кухарук* ‘молодий *кухар*’ тощо [4, 24].

Проте, ще 200 років тому на Правобережній Київщині прізвищеві назви не мали сталого характеру і змінювалися впродовж життя людини, про що свідчать метричні книги церков Київського повіту, що зберігаються в Центральному державному історичному архіві України (м. Київ). Здійснене нами дослідження на матеріалі метричних книг Михайлівської церкви с. Грузька (нині – с. Грузьке Макарівського району Київської області) 1800-1830 рр. [5] дозволяє виявити певні закономірності у формуванні прізвищевих назв.

Так, у 1800-1810 рр., коли священиком Михайлівської церкви був Стефан Самойлович, син *Букета*, віком приблизно від 15 до 25 років, засвідчуючи народження дитини і виступаючи хрещеним батьком, записувався як *Букетенко* [5]. Від моменту одруження (приблизно 25-35 років) у метриці він значився вже як *Букетчук*. І лише досягнувши зрілого віку, син *Букета* отримував батьківське прізвище – *Букет*. На нашу думку, тут важливу роль відігравали зовнішні ознаки людини, за якими визначали, зокрема, чи він ще *-енк(о)*, чи вже *-ук / -юк*. Ще одна особливість в утворенні прізвищевих назв полягає в тому, що в межах однієї родини в зрілому віці старший син називався *Букетчуком*, а менший – *Букетенком*. Так тривало, доки ще був живий хтось із їхніх батьків. У метриці померлих грузецької церкви від 1803 р. значиться, що 17 липня у віці 80-ти років померла мати Семена *Букетенка* Катерина [5]. Її сину на той час було вже 68 років [2]. До цього часу Семен був *Букетом* для свого покоління, а в метричних записах, пов'язаних з поколінням своїх батьків, він записувався *Букетенком*. Жінку ж завжди записували багатокомпонентною антропонімоформулою, наприклад: *Єфросинія, Игната Букета жена*, де прізвище чоловіка зберігало свою вихідну форму, незалежно від його віку.

У 1811 р., після смерті Самойловича, священиком Михайлівського храму стає Григорій Прокопович-Андрієвський [5, спр. 1340]. Протягом 1811-1812 рр. описана вище формула прізвищевих назв повністю зберігається. Починаючи від 1813 р. у метричних записах новонароджених все частіше записується прізвище батька *без суфікса*. Водночас, коли та сама особа записана як хрещена для чужої дитини, щодо нього вживається прізвищева назва з суфіксом *-ук / -юк*. У шлюбних метриках і метриках, де записано померлих, у ці роки вищеназвані суфіксальні форми прізвищевих назв також поступово зникають. Жінку записують у зовсім іншій формі, наприклад, *Букетиха* або *Букетка*, залежно від конкретної сім'ї.

До 1820 р. переважна більшість суфіксальних прізвищевих назв чоловіків із метричних книг повністю зникає. Жіночі форми на *-их(а)*, *-к(а)* вживаються до 1830 р. й пізніше*, але виключно в записах померлих. У записах, пов'язаних із хрещенням дитини, знову усталюється запис антропонімоформулою, але вже дещо інший, наприклад: *Гликерія, жена Вакулы Букета*.

* Термін *прізвищева назва* має певні хронологічні межі – до поч. 30-х рр. XIX ст., коли закінчився процес стабілізації системи прізвищ українців. Щодо назв пізнішого періоду правомірне вживання терміна *прізвище* [3, с. 11].

Прізвищеві назви жителів с. Грузьке у1800-1810 рр. [5]

Вихідна форма	Суфіксальні форми	Вихідна форма	Суфіксальні форми
Баска	Басченко	Нагорний	Нагорненко
Бондар	Бондаренко	Майстренко	Майструченко
Бугай	Бугаєнко	Машовець	Машовченко
Букет	Букетчук, Букетенко	Опарій	Опарієнко
Герман	Германчук	Паламар	Паламарчук
Голінка	Голінченко	Панюхно	Панюхненко
Гончар	Гончарук	Піхур	Піхуренко
Дрозд	Дрозденко	Потій	Потійчук
Здор	Здорук	Совертока	Соверточенко
Зухар	Зухарчук	Ткач	Ткаченко
Каран	Каранчук, Караненко	Хворостовець	Хворостовченко
Кухарь	Кухарчук	Цилюра	Цилюрчук
Кучер	Кучеренко	Цируль	Цирульчук
Лобан	Лобанчук	Чикал	Чикаленко
Мазур	Мазуренко	Чмир	Чмирук
Мого(и)лівець	Мого(и)лівченко	Ярош	Ярошенко

Деякі прізвища на *-ук / -юк* або *-енк(о)* у с. Грузьке закріпилися назавжди (функціонують і досі) за конкретною людиною і вже як спадкові передавалися нащадкам, наприклад, прізвищеву назву *Ткач* витіснило похідне утворення *Ткаченко*, прізвищеву назву *Опарій* – *Опарієнко*, прізвищеву назву *Кухарь* – *Кухарчук*, прізвищеву назву *Мазур* – *Мазуренко*. Прізвища *Дрозд* і *Дрозденко* [1, с. 3-40] й дотепер існують як самостійні. Всі інші суфіксальні форми прізвищевих назв (див. відповідну колонку в таблиці) с. Грузьке, зараз повністю вийшли з ужитку.

Література

1. Букет Є.В. Історія українського села Грузьке. – К., 2001.
2. ДАКО. Ф. 280, оп.2, спр.260. Ревізька казка від 30 вересня 1811 року, губернії і повіту Київського села Грузької, поміщика колезького радника Леона Войнового сина Харлінського про селян чоловічої статі, що перебувають тут у його власності.
3. Єфименко І.В. Українські прізвищеві назви XVI ст. – К., 2003.
4. Масенко Л.Т. Українські імена і прізвища. – К., 1990.
5. ЦДІАК України. Метричні книги Михайлівської церкви с. Грузька Київського повіту і губернії за 1800 – 1830 рр. Ф. 127, оп. 1012, спр. 1184, 1185, 1205, 1219, 1254, 1267, 1282, 1297, 1308, 1322, 1340, 1354, 1365, 1379, 1394, 1408, 1423, 1438, 1455, 1469, 1499, 1527, 1541, 1559, 1579, 1616, 1636.